

Artur Duda

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (PL)

ORCID: 0000-0002-2522-6888

Transnarodowe ścieżki eurazjatyckich sztuk performatywnych

Wprowadzenie

Inspiracją dla bloku tematycznego poświęconego transnarodowym praktykom w eurazjatyckich sztukach performatywnych była międzynarodowa konferencja *Contemporary Acting Techniques in Eurasian Theatre, Performance and Audiovisual Arts: Intercultural and Intermedia Perspective*¹. Trzy z pięciu artykułów składających się na blok to rozwinięte wersje referatów przedstawionych na tej sesji. Wybrane wystąpienia z jednej strony wychodzą poza perspektywę kultury wyłącznie europejskiej lub azjatyckiej – w stronę złożonych relacji i interakcji wykraczających

---

¹ Konferencja odbyła się 28-30 września 2021 w trybie zdalnym, a współorganizowały ją trzy instytucje: Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (organizatorzy: poza piszącym te słowa teatrolożka Marzenna Wiśniewska i sinolog teatrolog Maciej Szatkowski), Instytut im. Jerzego Grotowskiego we Wrocławiu (reprezentowany przez Jarosława Freta i Monikę Blige), a także Bridges Foundation organizująca coroczny festiwal InlanDimensions (Nikodem Karolak).

poza ramy jednego kontynentu, z drugiej strony analizują i interpretują wybrane zjawiska w autorski sposób. Patronem naszego myślenia o relacjach nazywanych coraz częściej nie międzynarodowymi (*international*) i nie międzykulturowymi (*intercultural, crosscultural*), lecz w ślad za nowym nurtem badań w naukach społecznych transnarodowymi (*transnational*) i transkulturowymi (*transcultural*) stał się Eugenio Barba, który od lat aktywnie jako praktyk i autor książek nakłania innych praktyków i badaczy teatru i sztuk performatywnych do ujmowania teatru eurazjatyckiego nie w kategoriach jednego wielkiego obszaru geograficznego (kontynentu), lecz wspólnej przestrzeni kulturowej, rozwijającej się dynamicznie od tysiącleci szczególnie w sferze performansów ludycznych i artystycznych (współautorem tej koncepcji jest od lat Nicola Savarese).

Podczas konferencji Barba przypomniał dwie swoje tezy z książki *The Moon Rises from the Ganges: My Journey Through Asian Acting Techniques*. Pierwsza dotyczyła wzajemnych – nie zawsze bezinteresownych i niewinnych – wpływów między kulturami Europy i Azji:

In the meeting between the East and West, seduction, imitation, and exchange are reciprocal. We in the West have often envied the Asians their theatrical knowledge, which transmits the actors' living work of art from one generation to another. They have envied our theatre's capacity for confronting new subjects and the way in which it keeps up with the time. Such flexibility allows for personal interpretations of traditional texts that often assume the energy of a formal and ideological conquest. In the West, stories that are unstable in every aspect but the written; in the East, a living art, profound, capable of being transmitted and involving all the actors' and spectators' physical and mental levels but anchored in stories and customs which are forever antiquated. On the one hand, the theatre which is sustained by *logos*. On the other a theatre which is, above all, *bios*.²

Druga teza, stanowiąca sedno wykładu Barby, dotyczyła istnienia tradycji (wszystkich) tradycji (*tradition of traditions*), wiedzy wspólnej o technikach pozacodziennego użycia ciała performerów (aktora-tancerza). Ta tradycja ma złożony charakter i lepiej mówić o jej transkulturowości, a nie uniwersalności, choć Barba i artyści z jego Odin Teatret szukali tego, co uniwersalne, kiedy zaczęli zgłębiać zasady antropologii teatru podczas kolejnych sesji International

---

² Eugenio Barba, *The Moon Rises from the Ganges: My Journey Through Asian Acting Techniques*, trans. Judy Barba (Holstebro: Icarus Publishing Enterprise, 2015), 241.

School of Theatre Anthropology (ISTA) i w książkach takich jak *Sekretna sztuka aktora: Słownik antropologii teatru*³.

Antropologicznoteatralną ścieżkę myślenia Barby reprezentuje w tym bloku Simone Dragone w artykule *Finding Kokoro Through the Eyes: Butoh in Roberta Carreri's Work and Pedagogy* dotyczącym wybitnej włoskiej aktorki, która dołączyła do zespołu Odin Teatret w latach siedemdziesiątych, była uczestniczką pierwszej sesji ISTA w Bonn w 1980 roku, a w swoim rozwoju aktorskim inspirowała się konsekwentnie technikami japońskiego tańca butoh. Całkiem inny nurt myślenia o tym, co transnarodowe, proponuje Jakub Kłeczek w analizie wystawy *BeHere/1942* Masakiego Fujihaty prezentowanej w Los Angeles. Trudno powiedzieć, co jest bardziej frapujące w tej analizie: temat wymazanej historii Amerykanów japońskiego pochodzenia zamkniętych w obozach „internowania” po japońskim ataku na Pearl Harbor, czy technologiczna złożoność wystawy, która z jednej strony pozwala uczestnikom na immersyjne doświadczenie mrocznego wydarzenia z przeszłości, z drugiej – nieustannie apeluje o krytycyzm wobec propagandowych fotografii z tamtego czasu.

Estetyczne, instytucjonalne i społeczno-polityczne aspekty transnarodowych praktyk artystycznych są w nieco odmienny sposób problematyzowane w autorskich wykładach dwóch keynote speakerów konferencji, uznanych reżyserów teatralnych z Hongkongu – Tang Shu-winga oraz Danny'ego Yunga. Ich bogate doświadczenia transnarodowej/transkulturowej współpracy w Azji i na świecie przedstawili Marzenna Wiśniewska i Maciej Szatkowski. Tang Shu-Wing, w którego teatralnym dojrzewaniu istotną rolę odegrał teatr Jerzego Grotowskiego, zaproponował refleksje dotyczące autorskiej metody pracy reżysera z aktorem w formule teatru minimalistycznego w eseju *Performing: Feeling, Auto-Transformation, and Expression*. Danny Yung natomiast przedstawił pogłębiony namysł nad instytucjonalnymi uwikłaniami artystów teatru w Azji i już w tytule wprowadził dającą do myślenia metaforę „kultury w klatce” (*Cultural Institution and Institutional Culture from the Transcultural Perspective: What Is the Culture behind the Stage, and What Is the Culture inside a Cage?*⁴). Spektakle obu reżyserów były prezentowane w Europie, między innymi w Polsce. Transkulturową i transnarodową współpracę szczególnie wieloaspektowo rozumie Danny Yung. Spektakl jego zespołu Zuni Icosahedron *Kilka słów o przerwanyim śnie* to przykład

³ Eugenio Barba i Nicola Savarese, *Sekretna sztuka aktora: Słownik antropologii teatru*, tłum. Jarosław Fret et al. (Wrocław: Ośrodek Badań Twórczości Jerzego Grotowskiego i Poszukiwań Teatralno-Kulturowych, 2005).

⁴ Przymiotnik *post-crosscultural* użyty przez Danny'ego Yunga w tytule wystąpienia konferencyjnego został zamieniony na *transcultural* lepiej oddający kontekst, w którym należałoby odczytywać działalność reżysera w sferze multilateralnej wymiany kulturowej.

unikatowego połączenia inspiracji tradycyjną operą chińską (*xiqu*) z konwencjami dobrze znanego na Zachodzie teatru fizycznego i politycznego. W zapisie wykładu zamieszczonym w tym zeszycie hongkoński artysta przywołuje przykłady współpracy transnarodowej/ transkulturowej w obrębie Azji, w których łączenie tradycji teatralnych służy dialogowi na temat łączącej i dzielącej pamięci.

Istotne dopełnienie bloku stanowi recenzja, w której Maciej Szatkowski przedstawia najnowszą monografię sinolożki i teatrolożki Rosselli Ferrari *Transnational Chinese Theatres: Intercultural Performance Networks in East Asia* (2020). Badaczka kompetentnie kreśli transnarodową perspektywę badań nad teatrem sinosfery, czyli niezwykle złożonego konglomeratu chińskich kultur, dystansując się od potocznego wyobrażenia homogenicznej kultury Chin. Sinosfera obejmuje przecież zarówno Chińską Republikę Ludową, jak i rozwijające się od dziesięcioleci według autonomicznych reguł kultury Tajwanu, Hongkongu i Singapuru, a także wielomilionowe diaspory Chińczyków w innych krajach Azji. Szczególnym zainteresowaniem autorki *Transnational Chinese Theatres* cieszy się Danny Yung, którego twórczość autorka analizuje i interpretuje od lat.

Teksty opublikowane w bloku dają pewien wgląd w proces odkrywania i problematyzowania relacji transkulturowych i transnarodowych. Ujęcie transkulturowe stanowi efekt krytycznej oceny teatru interkulturowego, uwikłanego niejednokrotnie w kolonialne zaszłości. Ujęcie transnarodowe wyrasta z refleksji nad skutkami globalizacji, z badań dotyczących aktywności jednostek i całych społeczności poza ramami państwa narodowego (*nation state*) w sferze ekonomii i polityki, a także z badań nad rodzącymi się w efekcie globalnych migracji niejednorodnymi, „zmieszanymi” kulturami oraz złożonymi tożsamościami. Wybitny badacz zjawisk transnarodowych Stephen Vertovec⁵ zwraca uwagę na, nienowe przecież, zagadnienia domagające się pogłębionej, naukowej refleksji: diaspory i inne migranckie wspólnoty transnarodowe, konsekwencje kulturowej reprodukcji, takie jak kreolizacja, *bricolage*, hybrydyczność czy przekład międzykulturowy, wydarzające się nie tylko na osi Północ–Południe, ale także w ramach pozaeuropejskich kultur, których nie należy traktować monolitycznie. Otwiera to z pewnością nowe możliwości eksplorowania zjawisk przynależnych nie tylko do jednej kultury narodowej – obiecujące także dla badaczy teatru i performansu – widzianych niekoniecznie w ujęciu wyłącznie krytycznym i rewizjonistycznym, typowym dla wielu naukowców z kręgu studiów postkolonialnych i dekolonialnych.

---

⁵ Zob. np. Steven Vertovec, *Transnationalism* (London: Routledge, 2009), <https://doi.org/10.4324/9780203927083>.

Bibliografia

- Barba, Eugenio. *The Moon Rises from the Ganges: My Journey Through Asian Acting Techniques*. Translation Judy Barba. New York: Routledge, 2015.
- Barba, Eugenio, i Nicola Savarese. *Sekretna sztuka aktora: Słownik antropologii teatru*. Tłumaczenie Jarosław Fret et al. Wrocław: Ośrodek Badań Twórczości Jerzego Grotowskiego i Poszukiwań Teatralno-Kulturowych, 2005.
- Vertovec, Steven. *Transnationalism*. London: Routledge, 2009. <https://doi.org/10.4324/9780203927083>.

ARTUR DUDA

teatrológ, performatyk, profesor uniwersytetu w Instytucie Nauk o Kulturze UMK w Toruniu. Członek Polskiego Towarzystwa Badań Teatralnych, Gesellschaft für Theaterwissenschaft (grupa robocza Theatergeschichte/Historiographie) i IFTR. Stały współpracownik Centrum Badań Teatru Europy Wschodniej powołanego przy Akademii Teatralnej w Szanghaju w 2018. Zajmuje się problemami teorii dramatu i teatru: relacją między tekstem dramatu a jego inscenizacją, estetyką teatru współczesnego, w szczególności polskiego (dzieje teatru w Toruniu), litewskiego i niemieckiego, oraz badaniami z zakresu performatyki.